RA01

CHAZARSKÁ OTÁZKA

Ríša, konverzia a hranice historickej kontinuity

ÚPLNÁ PRAMENNÁ ŠTÚDIA

Kritické porovnanie s Beterovým výkladom „tisícročnej vojny“.

Tempus omnia revelat.

Prvé vydanie · 11. október 2026 · v1.0

www.peterdavidbeter.com · Me & Zen · Colombine Michelangelo

Obsah

Čo tento diel objasňuje	3
Ako čítať dôkazy	4
01 / Štát stredovekej stepi	5
02 / Medzi dvoma morami	6
03 / Vládcovia, poddaní a inštitúcie	7
04 / Obchod, dane a donucovanie	7
05 / Byzancia, kalifát a pohraničie	8
06 / Pramene nehovoria jediným hlasom	9
Pramenná vsuvka / Predmety, miesta a mlčanie	10
07 / Hasdaj a kráľova odpoveď	11
08 / Konverzia: dôkazy a nezhoda	12
09 / Prečo konverzia nemá jednoduchý dátum	13
10 / Spolužitie bez mýtu zlatého veku	13
11 / Chazaria a Rus: kontakt pred konfliktom	14
12 / Roky 965, 969 a problém „konca“	15
13 / Čo môže a nemôže vysvetliť rok 1016	16
14 / Po zániku štátu: ľudia nezmiznú	17
15 / Čítať Betera podľa jeho skutočných slov	18
16 / Kontinuitu preverovať, nie predpokladať	19
17 / Kritika bez kolektívnej viny	20
18 / Zistenia a ďalšie otázky	21
Register tvrdení / C01–C05	22
Register tvrdení / C06–C10	23
Chronológia	24
Slovníček a poznámky k vydaniu	25
Zdroje / S01–S07	26
Zdroje / S08–S14	27

Čo tento diel objasňuje

Chazaria bola historickým štátom, nie štátom vymysleným v polemikách 20. storočia. Jej dejiny patria do sveta stredovekej stepi, Kaukazu, Čierneho a Kaspického mora. Historický problém sa začína vtedy, keď sa dôkazy o tomto štáte používajú ako dôkazy oveľa neskoršieho pôvodu, trvalého kolektívneho nepriateľstva či tajnej politickej koordinácie. Ide o odlišné tvrdenia, ktoré vyžadujú odlišné dôkazy. [S02, S08]

Prvý diel skúma stredoveký základ: vznik politickej moci, územie, inštitúcie, obchod, náboženské svedectvá, vzťahy s Rusou a zánik samostatnej chazarskej moci. Beter do štúdie vstupuje ako novodobý interpret. Hlavným porovnávacím textom je tretia téma Audio Letter 50 z 30. septembra 1979. [S01]

Základné zistenia nie sú verdiktom „všetko alebo nič“. Existencia štátu a jeho regionálny význam majú pevný základ. Židovský vládnuci okruh predstavuje prevládajúcu rekonštrukciu v použitých odborných prácach, hoci historicitu konverzie spochybňuje aj publikovaný vedecký názor. Dátum, rozsah i podrobnosti príbehov vyžadujú spresnenie. Neskoršie doklady nepotvrdzujú nepretržite organizovanú tisícročnú vojnu. [S02, S03, S06]

RA01 nenahrádza samostatné diely o židovských identitách a jazykoch, náboženských výkladoch, pôvode, sionizme, financiách, ruskej revolúcii ani súčasných konfliktoch. Stručné odkazy na ne vymedzujú hranice tohto dielu; neznamenajú, že všetky tieto témy tvoria jedinú historickú organizáciu.

STREDOVEKÝ DOKLAD / MODERNÉ TVRDENIE / REDAKČNÉ HODNOTENIE

> **Štát, náboženská konverzia a novodobé obvinenie zo sprisahania sú tri samostatné výskumné otázky.**

Zdroje / pramenné poznámky: S01, S02, S03, S06, S08

Ako čítať dôkazy

Prameň môže dokladať, že určitý výrok zaznel, bez toho, aby dokazoval jeho pravdivosť. Platí to pre stredoveký kráľovský list aj pre nahrávku z 20. storočia. Najprv treba určiť, kto hovorí, kedy text vznikol, ako sa zachoval a komu bol určený. Až potom možno skúmať, ktoré nezávislé doklady ho podporujú.

Štúdia používa štyri pracovné kategórie: dobre podložené; vyžaduje spresnenie alebo je sporné; v preskúmaných materiáloch nepotvrdené; vyvrátené alebo podstatne skreslené. Sú to redakčné hodnotenia jednotlivých tvrdení, nie známky udeľované národom. „Nepotvrdené“ neznamená „nemožné“. A naopak: „možné“ samo osebe nestačí na kladný historický záver.

Viaceré pôvodné správy čítame v moderných prekladoch alebo prostredníctvom výslovne uvedeného odborného rozboru. Bibliografia rozlišuje celé texty, preložené výňatky a záznamy či abstrakty. Neskúmali sme originály rukopisov, neporovnávali všetky textové verzie, nevykonávali vykopávky, vlastnú analýzu mincí či DNA ani nový prepis nahrávok. Ide o pramennú štúdiu s pomocou AI pre verejnosť, nie o recenzovanú kritickú edíciu.

Kódy ako [S03] odkazujú na register zdrojov. Pri opisovaní prameňa používame výrazy „uvádza“, „predstavuje“ alebo „argumentuje“. Historická rekonštrukcia a naše uvažovanie sú osobitne rozlíšené. Diagram znázorňuje argument; nepridáva k nemu nový dôkaz. Čísla strán platia pre toto vydanie a anglická i slovenská verzia majú rovnaké poradie oddielov.

Každý článok potrebuje vlastné dôkazy.

> **Žiadna dedičná vina. Pri jednotlivých autorových tvrdeniach žiadny vopred určený výsledok: každé treba preveriť.**

Zdroje / pramenné poznámky: Redakčná analýza.

01 / Štát stredovekej stepi

Najbezpečnejším východiskom je vznik samostatnej chazarskej moci pri reorganizácii západoturkického sveta v 7. storočí. „Turkický“ tu označuje jazykovú a historickú rodinu; neznamená občianstvo dnešného Turecka. Chazarská politická moc zahŕňala spoločenstvá s rozličnými jazykmi, spôsobmi obživy a pôvodom. Meno vládnucej skupiny nemožno pokladať za opis každého poddaného. [S02]

Kaganát si preto nemožno predstavovať ako moderný národný štát osídlený jedinou biologickou líniou. Niektorí ľudia patrili k vládnucej skupine; iní žili v mestách, obrábali pôdu, chovali zvieratá, obchodovali alebo odvádzali tribút. Politická závislosť sa mohla zmeniť bez výmeny miestneho obyvateľstva. Označenie „Chazar“ môže podľa prameňa znamenať panovníkov ľud, politickú príslušnosť alebo obyvateľa širšieho regiónu. [S02, S05]

Staršie dejepisectvo niekedy posúva toto meno oveľa hlbšie do minulosti a stotožňuje s Chazarmi skorších Hunov či iné severné skupiny. Problémom je spätné pomenovanie: autor môže skoršie skupiny označiť neskorším, známym názvom. Podobné mená a dodatočné tvrdenie o pôvode nedokazujú nemenný národ počas stáročí. Shapira je pri pripisovaní skorých zmienok Chazarom ako osobitnému politickému útvaru mimoriadne opatrný. [S02]

Pre našu analýzu je podstatné rozlíšiť predchodcov a samotný štát. Staršie turkické, hunské a kaukazské väzby možno skúmať, no existencia štátu v 7. storočí nepotvrdzuje každý skorší etnografický príbeh. Chronológia má ukázať, kde sa identifikácia stáva pevnejšou, nie premieňať neistotu na pôsobivo starobylý pôvod.

Zdroje / pramenné poznámky: S02, S05

02 / Medzi dvoma morami

Základný geografický rámec tvoria dolná Volga, koridor Donu a severný Kaukaz. Chazarský vplyv zasahoval aj do častí severného Čiernomoria vrátane oblastí dnešnej Ukrajiny. Ide o geografické vysvetlenie, nie tvrdenie, že stredoveké panstvo bolo totožné s niektorým dnešným štátom. Rozlíšenie je zvlášť dôležité pri Dnepri a Kryme. [S02, S10]

Mapa je zámerne schematická. Ukazuje moria, rieky, regionálne súvislosti a približné polohy. Nekreslí jednu údajne presnú hranicu pre tri storočia meniacej sa moci. Kontrola priechodu, vyberanie tribútu, obchodná prítomnosť a osídlenie sú odlišné veci; farebná mapa môže tento rozdiel zakryť.

Itil, zapisovaný aj Atil, sa spája s dolnou Volgou; samotné meno súvisí s názvom rieky. Balandžar a Samandar patria do kaukazskej časti príbehu. Sarkel pripomína Don a presuny medzi riečnymi sústavami. Presná identifikácia niektorých lokalít je sporná, preto diagram používa približné polohy a nepredstavuje rekonštrukciu ako zameraný archeologický plán. [S02, S05]

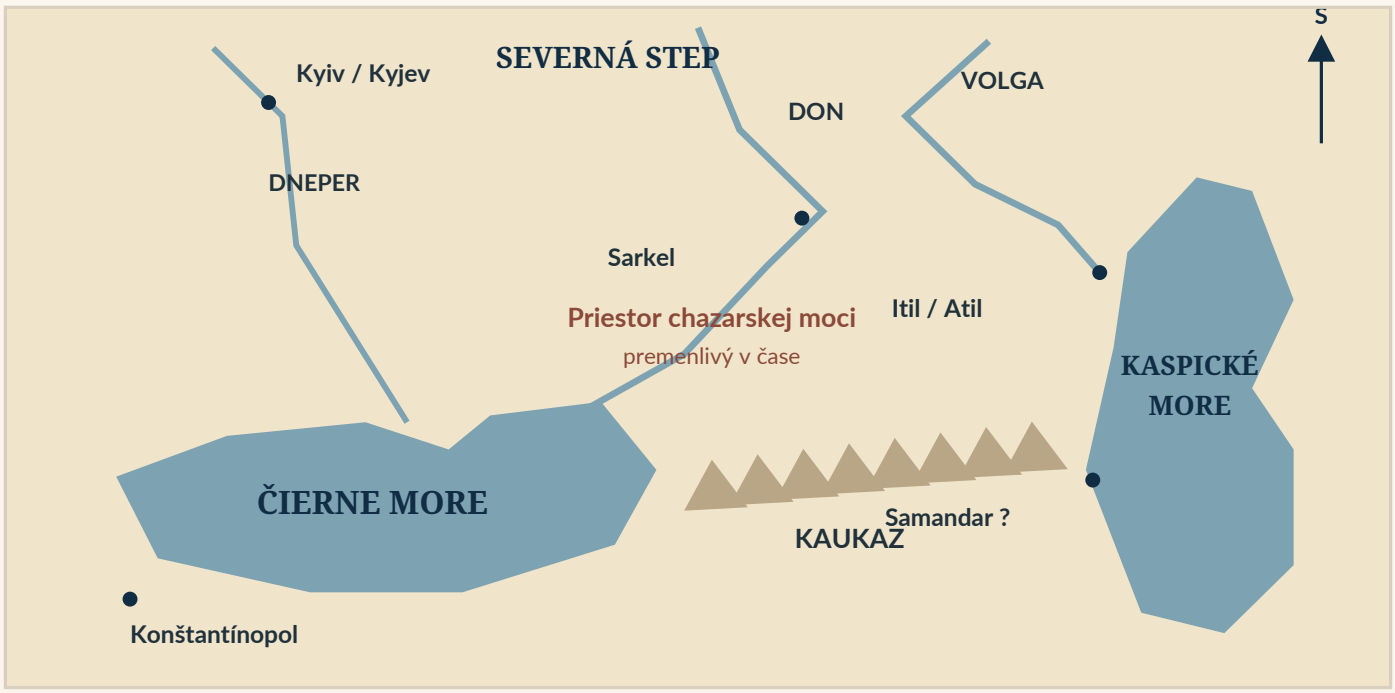

Len orientácia · bez pevných hraníc · približné lokality [S02, S05]

Zdroje / pramenné poznámky: S02, S05, S10

03 / Vládcovia, poddaní a inštitúcie

Opisy chazarskej vlády rozlišujú sakrálneho panovníka, kagana, a zástupcu s výkonnými a vojenskými právomocami, zvyčajne nazývaného beg alebo bek. Terminológia jednotlivých autorov nie je úplne jednotná. Správa zachovaná prostredníctvom Jákúta opisuje obmedzený prístup k veľkému kaganovi a zástupcu, ktorý spravuje záležitosti štátu a vedie vojsko. [S05, tlačená s. 19]

Je to doklad určitého inštitucionálneho usporiadania, nie dôkaz, že celý štát fungoval podľa jediného nemenného ústavného modelu. Golden varuje pred pripisovaním vzniku dvojvládia konkrétnej náboženskej reforme alebo prevratu bez dostatočnej opory. Samotná existencia dvoch úradov neurčuje dátum, aktérov ani motív ich vzniku. [S03, s. 155–157]

Moderného čitateľa môže lákať prirovnať sakrálneho vládcu k náboženskej reprezentatívnej hlave a jeho zástupcu k premiérovi. Analógia pomôže iba nakrátko: nešlo o parlamentné úrady a ich legitimita, povinnosti i vzťahy patrili do odlišnej politickej kultúry. Najbezpečnejšie vysvetlenie ponechá pôvodné tituly a opíše funkcie uvádzané v prameňoch.

Rovnaká opatrnosť platí pri označení „židovský štát“. Náboženstvo dvora môže ovplyvňovať dynastickú legitimitu a verejné obrady, no nemusí vystihovať každé mesto či domácnosť. Osobitne treba skúmať dvor, získavanie vojakov, miestne komunity a právnu prax. V mnohojazyčnom štáte nemôže jediný úrad alebo symbol nahradiť sčítanie obyvateľstva.

04 / Obchod, dane a donucovanie

Poloha Chazarie bola významná, pretože jej riečnymi a suchozemskými spojeniami prúdili tovary, ľudia aj informácie. Správa zachovaná u Jákúta spomína trhy, kúpele, colné príjmy a poľnohospodárstvo; aj korešpondencia pripisovaná Jozefovi opisuje sezónny odchod na polia a do viníc. Ani jeden text nie je moderným hospodárskym prieskumom, no oba oslabujú obraz, v ktorom existujú iba vojna a tribút. [S04, S05]

Tribút a mýto však predstavovali výkon moci, nie automaticky dobrovoľne prijímané služby. K obchodnému svetu, o ktorom hovoríme, patrili popri kožušinách a ďalšom tovare aj zotročení ľudia. Uznanie obchodu a mestského života sa nesmie zmeniť na romantický obraz nevinného trhoviska. Historik môže vysvetliť hospodársku organizáciu a súčasne pomenovať vykorisťovanie a násilie. [S02, S08]

Treba sa vyhnúť dvom opačným zjednodušeniam. Prvé pokladá rímsu vyberajúcu dávky za dôkaz jedinečnej mravnej vady národa. Druhé predpokladá, že obchodný úspech zaručuje spravodlivé zaobchádzanie. Nevyplýva ani jedno. Otázky musia byť konkrétne: čo sa vyberalo, od koho, prostredníctvom akých úradníkov, za akých podmienok a s akými následkami?

Feldmanova štúdia z roku 2022 zdôrazňuje pri vysvetľovaní úpadku presuny obchodných trás a oslabovanie príjmov. Je to vysvetľujúca hypotéza, ktorú treba porovnať s vojenskými rozprávaniami, nie zmeraná účtovná kniha celého kaganátu. Navrhuje mechanizmus: zmeny trás mohli znižovať schopnosť vládcu udržiavať politické a vojenské vzťahy. Tento mechanizmus treba porovnať s alternatívami, nie vyhlásiť jedinú príčinu. [S08, s. 78–79]

Zdroje / pramenné poznámky: S03, S05, S02, S04, S08

05 / Byzancia, kalifát a pohraničie

Chazarskí vládcovia pôsobili medzi mocnými susedmi a stepnými súpermi. Arabsko-chazarské vojny na kaukazskom pohraničí boli rozsiahle; Shapirova syntéza vyzdvihuje veľké chazarské víťazstvo pri Ardabíle roku 730 a Marwánovu protiofenzívu z roku 737. Správa o druhej udalosti zahŕňa prijatie islamu panovníkom pod vojenským tlakom, nie dôkaz trvalej islamizácie celej populácie. [S02]

Vzťahy s Byzanciou nemožno zhrnúť do neprestajnej kresťansko-židovskej vojny. Diplomatická spolupráca, dynastické väzby a vojenské napätie patria k odlišným okamihom. Byzantská pomoc pri budovaní pevnosti Sarkel za vlády Theofila je zvlášť užitočným príkladom praktickej spolupráce. Chronologicky sa zaraďuje do 9. storočia; dátumy netreba spresňovať nad možnosti prameňov. [S03, S08]

Na strategickom pohraničí môže mať náboženský rozdiel význam bez toho, aby vysvetľoval každé rozhodnutie. Zmluva mohla chrániť cestu, manželstvo posilniť dynastiu a výprava zmeniť príjemcu dávok. Historik musí prepojenie preukázať v každom prípade. Rovnaká viera nedokazuje spojenectvo; odlišná viera nedokazuje trvalé nepriateľstvo.

Treba skúmať aj náboženské prenasledovanie a odvetu, nie ich vynechávať v záujme ideálu harmónie. Udalosť medzi panovníkom a komunitou však zostáva udalosťou konkrétnych aktérov za konkrétnych okolností. Premeniť ju na trvalú vlastnosť každého kresťana, moslima alebo Žida by znamenalo nahradiť vysvetlenie kolektívnym obvinením.

Zdroje / pramenné poznámky: S02, S03, S08

06 / Pramene nehovoria jediným hlasom

Svedectvá sa zachovali v rozličných žánroch: kráľovskej korešpondencii, geografických opisoch, kronikách, životoch svätcov, filozofickom dialógu a hmotných nálezoch. Ich účely sú odlišné. Panovník môže legitimizovať dynastiu; život misionára dokazovať pravdivosť viery; dvorská príručka radiť politickému vedeniu. Rozdiely ovplyvňujú, na ktoré otázky prameň dokáže odpovedať. [S03, S07, S11]

Opisovaný text má prinajmenšom dva dátumy: dobu udalostí a dátum zachovaného svedka. Niekedy ich je viac: skorší prameň, kompilátor, ktorý ho cituje, rukopisná kópia a rekonštrukcia moderného editora. Takýto reťazec nie je dôvodom na automatické odmietnutie textu. Je však dôvodom neoznačovať každú jeho vetu za výpoveď očitého svedka.

Montgomeryho edícia Jákútových výňatkov to názorne ukazuje. Čitateľ nedrží jednoducho pôvodný cestovný zápisník Ibn Fadlána. Text prechádza citovaním, kompiláciou a rozhodnutiami moderného editora. Jeho chazarská časť je hodnotná práve pri rešpektovaní týchto okolností. [S05]

Rovnako dôležitá je nezávislosť. Dve moderné stránky môžu opakovať tú istú stredovekú správu. Neskorší geograf môže čerpať zo skoršieho. Počítať opakovania ako osobitné potvrdenia by nafúklo dôkaznú základňu. Pri významnom tvrdení preto ďalšia otázka nemá znieť „Koľko webov to uvádza?“, ale „Koľko skutočne nezávislých línií svedectva máme?“

Register zdrojov tohto dielu otvorene uvádza rozsah prístupu. Stampferov nesúhlas predstavujeme podľa publikovaného abstraktu, nie s tvrdením, že sme vyvrátili každú stranu jeho článku. Zuckermanov dátum uvádzame ako odbornú rekonštrukciu aj s jej rozborom u Goldena, nie ako priamo pozorovanú udalosť.

Zdroje / pramenné poznámky: S03, S05, S06, S07, S11

Pramenná vsuvka / Predmety, miesta a mlčanie

Písomné svedectvo nie je jediným dokladom, ale ani hmotný doklad sa nevykladá sám. Minca má nápis, atribúciu mincovne, dátum alebo datovaciu formulu a nálezový kontext. Stavba má etapy výstavby a používania. Hrob môže ukazovať zvyklosti bez toho, aby prezradil každú zložku identity pochovaného. Historik musí pozorovania spojiť s presne vymedzeným tvrdením.

Sarkel ukazuje, prečo treba rozlišovať lokalitu a politický príbeh. Shapira opisuje vykopávky pred zaplavením lokality Cimľanskou priehradou. Archeologické dejiny podporujú skúmanie skutočného opevneného sídla. Nepotvrdzujú však každé neskoršie rozprávanie o dôvodoch útoku panovníka ani o dnešných potomkoch obyvateľov. [S02, „Khazar cities“]

Dolná Volga predstavuje odlišný problém: stotožnenie Itilu s konkrétnym vykopávaným sídlom. Navrhované identifikácie treba označiť ako návrhy a moderná správa o objave sa nemá nepozorovane zmeniť na trvalú istotu. Na našej schéme je Itil umiestnený približne pri dolnej Volge, nie ako nesporný zameraný pôdorys. [S02]

Neprítomnosť jednoznačnej náboženskej stavby alebo nápisu môže oslabiť konkrétne tvrdenie, no jej sila závisí od toho, čo sa zachovalo a čo bolo skutočne preskúmané. Naopak, nábožensky naznačujúci predmet nepotvrdzuje masovú konverziu. Pozitívne aj negatívne doklady potrebujú menovateľ: ktoré lokality, obdobia a spoločenské skupiny boli skúmané? [S03]

Kresby v tomto vydaní sú novodobými ilustračnými rekonštrukciami. Nie sú faksimile chazarských rukopisov, portrétmi podľa živých predlôh, archeologickými plánmi ani dôkazmi konkrétnej podoby odevov. Žiadnu generovanú mapu alebo nápis nepoužívame na potvrdenie historického tvrdenia.

> **Predmet potrebuje kontext. Ilustrácia nie je archeologický nález.**

Zdroje / pramenné poznámky: S02, S03

07 / Hasdaj a kráľova odpoveď

Korešpondencia spájaná s Hasdajom ibn Šaprútom a kráľom Jozefom poskytuje židovské zobrazenie chazarskej vlády. V preložených výňatkoch Hasdaj zisťuje informácie o vzdialenom štáte; Jozef predkladá rodokmeň, príbeh konverzie a prehľad dynastie. Náboženská rozprava spojená s Bulanom a reformy pripisované Obadiášovi sú súčasťami tohto rozprávania. [S04]

Nie je to populačný register. Kráľovské tvrdenie o predkoch a viere dokladá, ako sa moc predstavovala adresátovi. Môže uchovávať historické informácie, no jeho teologické a dynastické usporiadanie musí zostať viditeľné. Literárny príbeh o víťaznej viere neumožňuje historikovi doslovne rekonštruovať prejavy prednesené pred stáročiami.

Moderná edícia pridáva ďalšiu nástrahu: vysvetlenia v hranatých zátvorkách nie sú Jozefovým hlasom. Fordhamský výber výslovne zahŕňa Marcusov úvod aj vysvetľujúce vsuvky vrátane navrhovaných dátumov a interpretácií. Presná citácia musí oddeliť stredoveký text, preklad a poznámku editora. [S04]

Korešpondencia sa zachovala v textovej tradícii so spornými podrobnosťami a odlišnými verziami, nie ako pôvodný zapečatený list, ktorý by sme tu skúmali. Dôležité zázemie poskytuje Goldenov pramenný rozbor. Ani prijatie listov odborníkmi, ani pochybnosti o konkrétnych pasážach neoprávňujú pokladať ich celé za automaticky pravdivé alebo bezcenné. [S03, s. 145–150]

Pracovný záver je obmedzený: ide o významné svedectvo tradície židovskej chazarskej kráľovskej moci. Nedokazuje, že konvertoval každý obyvateľ, neurčuje všetkých neskorších potomkov a nepotvrdzuje politický program pokračujúci do 20. storočia. Tieto tvrdenia potrebujú dôkazy mimo samotného listu.

Zdroje / pramenné poznámky: S03, S04

08 / Konverzia: dôkazy a nezhoda

Často sa chybne spájajú tri otázky: prijali niektorí vládcovia judaizmus; kedy sa to stalo; a koľko ľudí ich nasledovalo? Goldenova odborná syntéza aj novší článok v Iranike prijímajú existenciu židovskej vládnucej vrstvy. Arabské svedectvá, ktoré skúmajú, sú zvlášť dôležité, pretože dôkazná základňa sa neobmedzuje na židovské sebazobrazenie kráľovského dvora. [S02, S03]

Správy neopisujú obyvateľstvo jednotne. V niektorých sú židovskí panovník a jeho okolie; iné používajú oveľa širšie formulácie. V materiáli vydanom Montgomerym žije židovský kráľ popri moslimských, kresťanských a ďalších obyvateľoch. Takéto opisy nemožno priamo prepočítať na percentá. „Chazari“ môžu v rozličných pasážach označovať odlišné spoločenské alebo politické skupiny. [S05, s. 17–23]

Článok Shaula Stampfera z roku 2013 spochybňuje samotnú historicitu konverzie. Podľa abstraktu sú kladné svedectvá nespoľahlivé alebo nepravo pripísané, významné pramene mlčia a konverzia sa neuskutočnila. Ide o vážny publikovaný nesúhlas, nie iba internetovú povesť. Toto vydanie zaznamenáva argument podľa abstraktu a nepredstiera úplné rozhodnutie sporu na úrovni rukopisov. [S06]

Naše redakčné hodnotenie sa prikláňa k pevnejšie etablovanej rekonštrukcii v preskúmaných celých štúdiách: židovský vládnuci okruh je rozumným a významne podloženým historickým záverom, kým presný priebeh a rozsah zostávajú otvorené. Je to viac než tvrdenie založené na jedinej neskorej legende, ale nie všeobecne nesporný fakt o celom národe.

Záver preto treba formulovať opatrne: „Chazarskí vládcovia a prinajmenšom časť ich prostredia sa v odbornej literatúre široko chápu ako konvertiti na judaizmus.“ Veta „Každý Chazar sa zo dňa na deň stal Židom“ je podstatne väčším tvrdením, ktoré pramene nepodporujú.

Zdroje / pramenné poznámky: S02, S03, S05, S06

09 / Prečo konverzia nemá jednoduchý dátum

Známy dátum „okolo roku 740“ patrí k určitej rekonštrukcii spojenej s neskoršími tradíciami o konverzii. Nemá sa uvádzať ako údaj potvrdený dobovým registrom. Iné rekonštrukcie uprednostňujú koniec 8. alebo 9. storočie a návrh spájaný so Zuckermanom kladie rozhodujúcu zmenu približne k misii Konštantína-Cyrila roku 861 alebo krátko po nej. Golden rozoberá nezhody namiesto toho, aby jediný presný rok označil za vyriešený. [S03, s. 149–156; S07]

Numizmatika pridáva iný druh dokladu. Golden rozoberá napodobneniny dirhamov spájané s Chazarmi a emisiu datovanú do rokov 837/838 s formulou o Mojžišovi namiesto zvyčajného odkazu na Mohameda. Zásadná je atribúcia a výklad: nápis môže podporovať existenciu náboženského posolstva mincovne alebo dvora, no neprezrádza vieru každého človeka na danom území. [S03, s. 156]

Mince a písomné tradície do seba nezapadajú ako dokonale zoradená skladačka. Historik musí posúdiť, či odlišné správy opisujú prvú konverziu, upevnenie, reformu, spomienku alebo literárnu konštrukciu. Viacstupňové vysvetlenie je možné, no pridávanie etáp iba preto, aby sa zmieril každý rozpor, môže vytvoriť príbeh podrobnejší než jeho dôkazná opora.

Tento diel preto používa širší pracovný časový rámec a konkurenčné dátumy uvádza ako návrhy. Cieľom nie je neistotu skryť: ide o to, aby čitateľ nezamieňal užitočnú približnú chronológiu s výročím doloženým na konkrétny deň.

Metodické poučenie platí všeobecne. Keď rozsiahlejší argument závisí od jedného zdanlivo presného dátumu, treba najprv preskúmať, ako dátum vznikol, a až potom na ňom budovať príčinné vysvetlenia.

10 / Spolužitie bez mýtu zlatého veku

Správy o nábožensky zmiešanom obyvateľstve patria k najzaujímavejším častiam chazarského súboru dokladov. Zahŕňajú moslimov, kresťanov, Židov a ľudí, ktorých cudzinci opisujú ako pohanov. V opisoch sa objavujú aj právne usporiadania rozlíšené podľa komunít. Je to doklad organizovanej rozmanitosti; nie listina rovného občianstva v modernom zmysle. [S03, S05]

V tom istom prenášanom materiáli, ktorý opisuje náboženskú pestrosť, sa nachádza správa o násilnej odvete panovníka voči mešite po zničení synagógy inde. Treba ju pomenovať ako správu o donucovaní a násilí, nie zjemniť na neškodnú kultúrnu odlišnosť. Súčasne vyžaduje rovnaké preverenie prenosu a kontextu ako priaznivejšie opisy. [S05, tlačená s. 23]

Spolužitie a prenasledovanie sa pri opise spoločnosti počas dlhého obdobia navzájom nevylučujú. Krajina môže prijímať rozličné komunity, odlišovať ich právne postavenie a zároveň zažiť odvetné násilie. Chybou je vybrať iba detail podporujúci buď ideálnu tolerantnú ríšu, alebo predstavu vnútorne krutého národa.

Etické hodnotenie môže byť jasné bez kolektívneho obviňovania. Zotročovanie, zabíjanie a náboženské donucovanie poškodzujú ľudí; historický kontext ich pomáha vysvetliť, no nerobí ich dobrými. Zodpovednosť však patrí činom a aktérom, nie údajne zdedenej mravnej podstate.

Toto rozlíšenie je obzvlášť dôležité v publikácii spojenej s novodobou polemikou. Nemáme nahradiť protichazarskú karikatúru prochazarským mýtom. Pramenné dejiny musia pripustiť, že inštitúcia môže byť súčasne vyspelá, obchodne významná aj schopná nespravodlivosti.

Zdroje / pramenné poznámky: S03, S07, S05

11 / Chazaria a Rus: kontakt pred konfliktom

Rozprávania Povesti dávnych liet o začiatkoch spájajú ranú moc Rusi so staršími tribútovými vzťahmi a opisujú, ako si jednotliví vládcovia upevňovali autoritu. Majú značnú hodnotu, no vznikli v neskoršom príbehu dynastických a kresťanských dejín. Spätné rozprávanie kroniky o počiatkoch sa nemá čítať ako rodný list moderného národa. [S09]

Raná aktivita Rusi spájala cestovanie, obchodovanie, vojenské výpravy a meniace sa vzťahy s miestnym obyvateľstvom. Pohyb zachytený archeológiou, chronológia rozprávania a politická moc si nie vždy presne zodpovedajú. Odborný spor o dátumy Olega a Igora, na ktorý upozorňuje Zuckerman, ukazuje, prečo aj známa chronológia potrebuje pramennú kritiku. [S07]

Tvrdenie, že jeden vládca nahradil druhého ako príjemcu tribútu, neznamená, že dávky zanikli. Aj opisy vzťahov Rusi s Byzanciou v kronike zahŕňajú donucovanie a platby. Ich kontrastné portréty nemožno jednoducho preskladať na mierumilovných Slovanov proti jedinečne koristníckym Chazarom. [S09, oddiel 4]

V slovenčine používame označenie Rus, aby sme do minulosti nepremietali dnešný ruský štát. Historické dedičstvo sa týka aj Ukrajiny a Bieloruska. Stredoveké politické vzťahy nepredstavujú skratku na rozhodovanie o súčasných hraniciach alebo právach. Tie nemožno odvodiť zo starého etnonyma. [S07, úvodná poznámka]

Naša analytická otázka je užšia: ktorí vládcovia a komunity sa stretávali, aký druh vzťahu sa uvádza a čo sa zmenilo? Kontakt, súperenie aj občasná spolupráca môžu patriť do tých istých regionálnych dejín. Jediný trvalý nábožensk ý front by bolo potrebné dokázať, nie predpokladať.

Zdroje / pramenné poznámky: S07, S09

12 / Roky 965, 969 a problém „konca“

Povesť dávnych liet zaraďuje Svjatoslavovu porážku Chazarov a dobytie Bielej Veže, zvyčajne stotožňovanej so Sarkelom, pod rok 965. Vzťah medzi touto správou, osudom Itilu a svedectvom Ibn Hauqala spájaným s rokmi 968/969 nie je úplne vyriešený. Pramene i moderné interpretácie sa rozchádzajú v slede, cieľoch a pripisovaní útokov. [S02; S08, s. 78]

Bezpečnejšie je hovoriť o zásadnom oslabení chazarskej moci výpravami a premenami 60. rokov 10. storočia než tvrdiť, že každá inštitúcia a komunita zanikla v jediný deň. Svjatoslav bojoval aj na Balkáne; jeho vzťahy s Byzanciou sa menili od spolupráce k vojne. Jeho smrť roku 972 patrí do tohto širšieho sledu, nie do nepretržitého spojenectva. [S10]

Treba rozlíšiť tri podoby konca: zničenie alebo dobytie mesta, stratu skutočnej samostatnosti dynastie a zánik etnonyma. Tieto udalosti môžu oddeľovať desaťročia či stáročia. Kronikárska správa o víťazstve môže podporovať prvú bez toho, aby dokazovala zvyšné dve.

Hospodárske a vojenské vysvetlenia si nemusia odporovať. Oslabené príjmy môžu zvýšiť zraniteľnosť štátu; útok môže presmerovať obchod; politické spojenectvo zmeniť trasy. Feldman zdôrazňuje hospodárske mechanizmy, no dostupné doklady neoprávňujú zredukovať každú premenu na jedinú vyčíslenú príčinu. [S08]

Pre Beterov výklad je dôležité, že úpadok veľkého kaganátu bol výrazne pokročilý ešte pred udalosťou roku 1016, ktorú zvýrazňuje. Neskorá výprava proti útvaru nazvanému Chazaria nemôže zastúpiť celé predchádzajúce dejiny. Ide o chronologické obmedzenie nezávislé od sympatií k vládcovi alebo náboženstvu.

Zdroje / pramenné poznámky: S01, S02, S08, S10

13 / Čo môže a nemôže vysvetliť rok 1016

Beter spája Vladimírov krst, ktorý datuje do roku 989, s neskorším spoločným rusko-byzantským útokom roku 1016. Tradičné rozprávanie kroniky o konverzii sa zvyčajne spája s rokom 988. Jednoročný rozdiel je menej dôležitý než širšie poradie: ničivé výpravy 60. rokov 10. storočia sa odohrali skôr. [S01, S09, S10]

Výprava tradične datovaná do roku 1016 proti neskoršiemu útvaru spájanému s Chazariou patrí do neskoršej byzantskej rozprávačskej tradície. V odborných diskusiách sa týka zvyškového alebo regionálneho prostredia spájaného s Chazariou, nie jednoducho pokračovania veľkého štátu 10. storočia. Toto vydanie nepredstiera nové rozhodnutie otázky veliteľov, rozsahu ani panovníkovho rodokmeňa; podrobnosti si vyžadujú bližšie štúdium Skylitza a súvisiacich dokladov. [S08, s. 78 a odkazy]

Aj Vladimírova konverzia je rozprávaným procesom zahŕňajúcim náboženský úsudok, politické vzťahy a dynastický sobáš. Učebný výber kroniky zachováva výrazne kresťanské podanie aj konkurenčné tradície o mieste krstu. Kritické čítanie nepopiera pokresťančovanie; rozlišuje udalosť a literárne prostriedky jej vysvetlenia. [S09, oddiel 6]

Základná príčinná skúška je jednoduchá. Neskoršie náboženské usporiadanie samo osebe nevysvetľuje skorší rozpad. Ani útok kresťanských síl nedokazuje, že každý neskorší potomok porazeného štátu získal a odovzdával rovnakú nenávisť. Druhé tvrdenie by vyžadovalo doložený reťazec komunít, ideí, inštitúcií a aktérov v čase.

Rok 1016 preto do chronológie patrí. Nemá sa vynechať preto, že ho spomína Beter, ani povýšiť na jedinú udalosť dokazujúcu celý jeho novodobý výklad.

Zdroje / pramenné poznámky: S01, S08, S09, S10

14 / Po zániku štátu: ľudia nezmiznú

Strata samostatnej chazarskej moci nedokazuje fyzické zmiznutie každého obyvateľa. Neskoršie zmienky o Chazaroch a meniace sa používanie geografického názvu treba čítať jednotlivo. Neskorší výskyt môže označovať komunitu, zdedené regionálne pomenovanie alebo politický titul. Nemusí znamenať, že stará ríša pokračovala neporušená. [S02, S08]

Migrácia je pravdepodobnou súčasťou dejín dobývania a politického rozdrobenia. Pravdepodobný pohyb však nemožno premeniť na doloženú masovú migráciu bez čísel, trás a datovaných dokladov. Otázka „Mohli niektorí chazarskí potomkovia vstúpiť do neskorších židovských komunít?“ je podstatne slabšia než „Pochádzala väčšina Aškenázov z Chazarov?“

Spor nemôže vyriešiť ani dnešný jazyk sám osebe. Jazyková zmena, manželstvo, konverzia a politická asimilácia fungujú odlišnými mechanizmami. Komunita môže prijať jazyk bez toho, aby všetci jej predkovia pochádzali z miesta, kde vznikal. Podrobná diskusia patrí do RA02 a RA04.

Štúdia Behara a spoluautorov nezistila významný príspevok z chazarského regiónu podporujúci prevažne chazarský pôvod Aškenázov a výslovne upozorňuje na problém chýbajúcej jednoznačnej dnešnej chazarskej referenčnej populácie. Nie je to dôkaz, že nijaký jednotlivec nikdy nemohol mať chazarského predka. Štúdiu tu používame iba na vysvetlenie hraníc úsudku, nie ako úplný genetický prehľad. [S12]

Ani potvrdená genealogická väzba by nedokazovala zdedené politické úmysly. Pôvod, kultúrna pamäť a koordinované konanie sa musia skúmať oddelene. Potomkovia nededia mravnú vinu a modernú skupinu nemožno pokladať za nezmenenú stredovekú vládu.

Zdroje / pramenné poznámky: S02, S08, S12

15 / Čítať Betera podľa jeho skutočných slov

V tretej téme AL50 Beter prechádza od skutočného stredovekého kráľovstva k novodobej teórii konfliktu. Odporúča Koestlerovu knihu z roku 1976, zdôrazňuje konverziu a útok roku 1016 a neskorší sionizmus i boľševizmus pripisuje nepretržitému chazarskému dedičstvu. Sú to jeho tvrdenia, nie závery potvrdené týmto dielom. [S01]

Názov Beterovej témy znie „THE 1000-YEAR WAR BETWEEN RUSSIA AND THE KHAZARS“, teda „Tisícročná vojna medzi Ruskom a Chazarmi“. Užitočná analýza ju nemá prepisovať na čisto archeologickú prednášku ani nahrádzať vyslovenú teóriu obvinením, ktoré text neobsahuje. Treba nájsť prechody: udalosť sa mení na zapamätanú krivdu, krivda na medzigeneračnú povahu a tá na koordinovanú politiku 20. storočia. [S01]

Každý prechod potrebuje odlišnú pramennú stopu. Doklad vojenskej porážky neurčuje jej neskorších vykladačov. Doklad spomienky na porážku nedokazuje postoje každého človeka s rovnakým označením pôvodu. Podobná rétorika v dvoch obdobiach nepotvrdzuje jednu organizáciu pôsobiacu počas celého medziobdobia.

Bird’s-Eye View z roku 1983 pomáha pochopiť, ako tento rámec zhrnul distribútor. Nemá sa nepozorovane zamieňať za datovaný Audio Letter. Aj neskorší AL56 ukazuje pokračovanie Beterovej politickej interpretácie; nepridáva nezávislé dôkazy o stredovekých udalostiach. [S13, S14]

Najproduktívnejšie čítanie rešpektuje autorove slová aj dôkazné nároky. Možno uznať skutočný historický predmet, ktorý teóriu podnietil, a pritom odmietnuť povýšenie nepodložených kontinuit na fakty. A naopak: chyba v novodobom výklade nerobí z chazarského štátu výmysel.

Zdroje / pramenné poznámky: S01, S13, S14

16 / Kontinuitu preverovať, nie predpokladať

Najsilnejšia verzia tvrdenia o tisícročnej kontinuite by potrebovala identifikovateľných nositeľov: komunity, inštitúcie, texty, vodcov a mechanizmy odovzdávania. Výskumník by musel doložiť datované spojenia cez medziľahlé stáročia, nie iba stredovekú porážku na jednom konci a modernú revolúciu na druhom.

Užitočný dôkazný reťazec má aspoň štyri články. Najprv doložiť stredovekú udalosť. Potom určiť ľudí, ktorí uchovávali konkrétnu spomienku. Následne ukázať, ako táto pamäť ovplyvnila identifikovaných neskorších aktérov. Napokon ich spojiť s doloženým plánom alebo činom. Medzeru v jednom článku neopraví pôsobivejšie vykreslenie skoršej udalosti.

Záleží aj na alternatívnych vysvetleniach. Moderné hnutie môže vznikať z pomerov vlastnej doby, aj keď ho komentátor zaradí do starobylého rodokmeňa. Aby sme uprednostnili starobylé vysvetlenie, dôkazy by ho mali odlíšiť od bezprostredných politických, hospodárskych alebo ideologických príčin. Inak môže ísť skôr o spätne vytvorený vzorec než o príčinné vysvetlenie.

Musí existovať aj možné vyvracajúce pozorovanie. Argument, podľa ktorého spolupráca potvrdzuje tajné spojenectvo a konflikt jeho maskovanie, dokáže absorbovať akýkoľvek výsledok. Už nehovorí, čo by platilo proti nemu. Historicky overiteľné tvrdenie musí pripúšťať opačné dôkazy.

Pre RA01 stredoveké doklady neposkytujú potrebný reťazec do 20. storočia. To je dôvod, prečo potvrdenie neudeľujeme; nie citlivosť témy. Podrobné porovnanie Beterovej politickej osi patrí do RA11, kde sa dá preveriť voči ostatným dielom namiesto toho, aby sa vyhlásila za pravdivú už na začiatku.

Zdroje / pramenné poznámky: Redakčná analýza.

17 / Kritika bez kolektívnej viny

Kritická edícia môže skúmať náboženské či politické tvrdenie bez toho, aby z pôvodu alebo viery čitateľa urobila rozsudok. Hodnotíme, čo urobila identifikovateľná osoba alebo inštitúcia a čo podporuje konkrétny prameň. Konverzia ani pôvod automaticky neurčujú cnosť, vinu, lojalitu alebo nepriateľstvo.

Beter odlišuje ľudí, ktorých obviňuje, od niektorých ďalších Židov a odvoláva sa na židovský odpor voči sionizmu. Toto rozlíšenie treba predstaviť verne. Aj užšia skupina definovaná pôvodom však môže byť terčom nepodloženého tvrdenia o dedičnom nepriateľstve. Logický problém nezmizne iba preto, že autor vyjme iných príslušníkov širšej populácie. [S01]

Rovnako kritika vlády alebo hnutia a nepriateľstvo k náboženskej či etnickej skupine nie sú totožné kategórie. Rozhodujúci je konkrétny jazyk a dôkazy: týka sa tvrdenie rozhodnutí inštitúcie, alebo ľuďom podľa narodenia pripisuje trvalú zlomyseľnú povahu? Nemáme to rozhodovať automatickým odsúdením ani automatickým oslobodením autora.

Rovnaké pravidlá platia pre kresťanské, moslimské a židovské správy, pre vládcov i moderných komentátorov. Priaznivý prameň treba preveriť; nepriaznivý sa nemá zahodiť len preto, že je nepríjemný. Historický kontext slúži na vysvetlenie, nie ako povolenie nespravodlivosti.

Ľudská dôstojnosť a ochrana civilistov nezávisia od preukázania starobylého rodokmeňa. To je etická hranica publikácie, nie záver populačnej genetiky. Naše motto pozýva k trpezlivému skúmaniu. Nesľubuje, že samotný čas premení obvinenie na pravdu.

Zdroje / pramenné poznámky: S01

18 / Zistenia a ďalšie otázky

Stredoveký chazarský štát nie je pochybnou časťou príbehu. Ťažké otázky sa týkajú presnosti rekonštrukcie a novodobých záverov, ktoré sa k nej pripájajú. Historický štát môže byť skutočný a navrhovaný rodokmeň politického nepriateľstva pritom zostať nedokázaný.

Pramene podporujú existenciu významnej regionálnej moci, zmiešaného spoločenského a náboženského prostredia i veľkých premien v 10. storočí. Židovský charakter vládnuceho okruhu zostáva prevládajúcim výkladom v použitých celých odborných prácach, pričom treba priznať existenciu vedeckého nesúhlasu. Presné dátumy konverzie a celopopulačné tvrdenia musia zostať podmienené. [S02, S03, S05, S06]

Dôležitá je aj chronológia. Šesťdesiate roky 10. storočia, pokresťančovanie spojené s Vladimírom a výprava roku 1016 sú odlišné historické okamihy. Ich spojenie do jediného nerozlíšeného zničenia „kresťanským Ruskom“ odstraňuje informácie nevyhnutné pre príčinnú analýzu. Nezhody prameňov treba ukázať, nie nepozorovane zladiť. [S08, S09, S10]

Beter upozornil na skutočný, málo známy historický predmet a odporučil poslucháčom ďalšie čítanie. Skok od tohto predmetu k nepretržitej medzigeneračnej politickej vojne však skúmané doklady nepotvrdzujú. Hodnotenie sa týka tvrdenia; nepredstiera poznanie jeho súkromných úmyslov. [S01]

Ďalšia užitočná práca je konkrétna: porovnať rukopisné tradície, posúdiť archeologické identifikácie a atribúcie mincí, odlíšiť neskoršie používanie chazarského mena a sledovať navrhované migračné či ideové väzby pomocou datovaných záznamov. RA02 vysvetľuje identitu a jazyk, RA04 skúma Koestlera a pôvod, RA10 Beterovu prácu s prameňmi a RA11 širšiu politickú konštrukciu. Do vydania ide o plánované sprievodné štúdie, nie o ďalšie dôkazy.

Zdroje / pramenné poznámky: S01, S02, S03, S05, S06, S08, S09, S10

Register tvrdení / I

Zahŕňa pramenné tvrdenia aj časté interpretačné prekročenia. Parafrázy a analytické skúšky, nie zoznam doslovných Beterových výrokov.

C01 Existoval významný chazarský štát.

Dobre podložené

Nezávislé pramenné tradície opisujú vládcov, miesta a regionálne vzťahy.

S02,S03,S05

C02 Chazaria bola jedinou homogénnou populáciou.

Nepodporené

Politické názvy, jazyky a náboženské komunity si nezodpovedajú jeden k jednému.

S02,S05

C03 Vládcovia prijali judaizmus.

Významne podložené; spochybňované

Prevládajúca odborná rekonštrukcia v použitých celých štúdiách; Stampferov nesúhlas je zaznamenaný podľa abstraktu.

S03,S05,S06

C04 Konverzia sa udiala v jednom istom roku a zahŕňala všetkých.

Nepotvrdené

Datovanie a rozsah sú odlišné problémy; doklady o dvore nie sú sčítaním obyvateľstva.

S03,S05,S07

C05 Tribút bol jedinou činnosťou kaganátu.

Podstatne neúplné

Pramene opisujú aj obchod, poľnohospodárstvo a mestský život; to neospravedlňuje donucovanie.

S04,S05,S08

Register tvrdení / II

Zahŕňa pramenné tvrdenia aj časté interpretačné prekročenia. Parafrázy a analytické skúšky, nie zoznam doslovných Beterových výrokov.

C06 Chazarsko-byzantské vzťahy boli vždy nepriateľské.

V absolútnej podobe vyvrátené

Sarkel je príkladom spolupráce. Spojenectvá a náboženské rozdiely sa v čase menili.

S03,S08

C07 Samotný rok 1016 vysvetľuje zánik chazarskej moci.

Chronologicky zavádzajúce

Predchádzali mu veľké útoky 10. storočia; regionálne prežívanie treba skúmať osobitne.

S01,S02,S08,S10

C08 Koniec štátu dokazuje zmiznutie jeho ľudí.

Neplatný úsudok

Štátnosť, pokračovanie komunít a neskoršie geografické názvy nie sú totožné.

S02,S08

C09 Stredoveké doklady potvrdzujú tisícročnú koordinovanú politickú vojnu.

Nepotvrdené

Potrebný medziľahlý reťazec doložených aktérov a inštitúcií skúmané stredoveké doklady neposkytujú.

S01; editorial analysis / redakčná analýza

C10 Pôvod dokazuje zdedenú nenávisť alebo vinu.

Neplatný úsudok

Genealogické tvrdenie nemôže nahradiť dôkazy o presvedčení alebo konaní človeka.

editorial analysis / redakčná analýza

Chronológia: odlíšme udalosti

- **7. stor.** Vznik samostatnej chazarskej moci v západoturkickom politickom prostredí. [S02]
- **737** Víťazstvo pri Ardabíle a Marwánova výprava: odlišné fázy arabsko-chazarského konfliktu. [S02]
- **8.–9. stor.** Konkurenčné chronológie konverzie; nijaký všeobecne doložený jediný rok. [S03,S06,S07]
- **9. stor.** Výstavba Sarkelu s byzantskou pomocou; presné datovanie je predmetom diskusie. [S03,S08]
- **837/838** Osobitná emisia dirhamov ako možný doklad židovského posolstva dvora; dôležitá je atribúcia. [S03]
- **860/861** Misia Konštantína-Cyrila; hagiografické a konverzné príbehy vyžadujú kritické čítanie. [S03,S07,S08]
- **Pol. 10. stor.** Korešpondencia spájaná s Hasdajom a kráľom Jozefom. [S04]
- **965** Svjatoslavova chazarská výprava v Povesti dávnych liet; sled a identifikácie miest sú sporné. [S02,S08]
- **968/969** Zničenie spájané s útokmi Rusi v geografickej tradícii; vzťah k roku 965 je sporný. [S02,S08]
- **tradične)** Rozprávanie o Vladimírovom krste a pokresťančovaní; Beter uvádza 989. [S01,S09]
- **tradične)** Neskoršia rusko-byzantská výprava spájaná s Chazariou; nie začiatok rozpadu kaganátu. [S01,S08]
- **1983** Koestlerova kniha; AL50; neskorší prehľad Bird's-Eye View od distribútora. Novodobá recepcia, nie stredoveké svedectvo. [S01,S13]

Zdroje / pramenné poznámky: S01, S02, S03, S04, S07, S08, S09, S13

Slovníček a poznámky k vydaniu

kagan. Panovnícky titul stepného sveta; v chazarských opisoch často odlíšený od výkonného zástupcu.

bek. Titul zvyčajne používaný pre výkonného alebo vojenského vládcu; slovník prameňov sa líši.

Rus. Stredoveké historické označenie, nie synonymum dnešnej Ruskej federácie.

tribút. Platba vyjadrujúca závislosť či uloženú povinnosť; nie nevyhnutne dobrovoľný obchodný poplatok.

geníza. Úložisko opotrebovaných alebo nepoužívaných židovských písomností; pre túto tému sú významné káhirské rukopisy.

textová redakcia. Rozpoznateľná verzia alebo prepracovanie v priebehu prenosu textu.

hagiografia. Život svätca písaný s náboženským zámerom; môže uchovávať dejiny bez toho, aby bol neutrálnou správou.

numizmatika. Štúdium mincí vrátane nápisov, atribúcie, chronológie a nálezového kontextu.

etnonymum. Pomenovanie národa alebo skupiny; význam a rozsah sa môžu meniť.

kontinuita. Preukázateľné spojenie v čase; biologická, kultúrna a inštitucionálna kontinuita sú odlišné tvrdenia.

Vydanie v1.0 · Uzávierka prieskumu: 11. október 2026. Obrazová zložka: ilustračné rekonštrukcie vytvorené pomocou AI a pôvodné redakčné diagramy. Skorší štvorpanelový koncept a propagačné obrázky nereprodukujeme ako dokumentárne strany; ich neoverené citáty a predbežné číslovanie nie sú súčasťou vydania. Autorom tejto štúdie nie je Peter David Beter.

Zdroje / pramenné poznámky: S02, S03, S05, S09

Zdroje a poznámky k prístupu / 1

S01 · Peter David Beter
Audio Letter No. 50 (30 September 1979).
Téma 3; internetový prepis, nie nový prepis podľa nahrávky.
https://www.peterdavidbeter.com/docs/all/dbal50.html

S02 · Dan D. Y. Shapira
Khazars — Encyclopaedia Iranica (2020).
Oddiely o pôvode, konverzii, mestách, hospodárstve a zániku Chazarie. Odborná syntéza.
https://www.iranicaonline.org/articles/khazars/

S03 · Peter B. Golden
The Conversion of the Khazars to Judaism (2007).
The World of the Khazars, s. 123–162; najmä s. 130–149, 153–162. Použitá textová kópia štúdie.
https://www.academia.edu/44128777/THE_CONVERSION_OF_THE_KHAZARS_TO_JUDAISM

S04 · Hasdai ibn Shaprut; King Joseph; translated excerpts in Jacob R. Marcus
The Medieval Jewish Kingdom of the Khazars (letters conventionally dated to the mid-10th century; sourcebook 1938).
Fordham Internet History Sourcebooks. Výňatky s novodobými poznámkami v hranatých zátvorkách; nie kritická edícia rukopisov.
https://sourcebooks.web.fordham.edu/source/khazars1.asp

S05 · Aḥmad ibn Faḍlān / Yāqūt; James E. Montgomery, editor and translator
Yāqūt's Quotations From The Book of Ibn Faḍlān (2014 online supplement).
Library of Arabic Literature, Mission to the Volga. „Khazar", tlačené s. 17–23; dôležité sú vrstvy prenosu textu a poznámky editora.
https://www.libraryofarabicliterature.org/assets/Mission-to-the-Volga-Yaqut-corrected-2014-03-14.pdf

S06 · Shaul Stampfer
Did the Khazars Convert to Judaism? (2013).
Jewish Social Studies 19(3), s. 1–72. DOI: 10.2979/jewisocistud.19.3.1. Použitý abstrakt a bibliografický záznam; celý článok nebol v tomto vydaní nezávisle preverovaný.
https://www.researchgate.net/publication/272587276_Did_the_Khazars_Convert_to_Judaism

S07 · Constantine Zuckerman
On the Date of the Khazars' Conversion to Judaism and the Chronology of the Kings of the Rus Oleg and Igor (1995).
Revue des études byzantines 53, s. 237–270. DOI: 10.3406/rebyz.1995.1906. Použitá úvodná strana/záznam; návrh datovania rozoberá aj Golden na s. 154–156.
https://www.persee.fr/doc/rebyz_0766-5598_1995_num_53_1_1906

Zdroje a poznámky k prístupu / 2

S08 · Alex M. Feldman
The Decline and Fall of Khazaria — Might or Money? (2022).

Vostok (Oriens), č. 4, s. 75–84. DOI: 10.31857/S086919080021412-0. Použitý celý autorský text, najmä s. 76–79. Hospodárska interpretácia, nie nesporná rekonštrukcia.

https://www.researchgate.net/publication/365511913_The_Decline_and_Fall_of_Khazaria_-_Might_or_Money

S09 · Primary Chronicle; University of Oregon teaching edition
Excerpts from Tales of Times Gone By (medieval compilation; modern online selection).

Oddiely 1, 4 a 6. Moderné zátvorky a odkazy sú zásahy editora. Správa o Vladimírovej konverzii je kresťanské rozprávanie, nie neutrálny stenografický záznam.

https://pages.uoregon.edu/kimball/chronicle.htm

S10 · Mykhailo Zhdan; Arkadii Zhukovsky
Sviatoslav I Ihorovych (Encyclopedia of Ukraine, vol. 5, 1993; online edition).

Životopisná chronológia a východné i balkánske výpravy.

https://www.encyclopediaofukraine.com/display.asp?linkpath=pages%5CS%5CV%5CSviatoslavIIhorovych.htm

S11 · Juan Pedro Pascal
Fuentes hispano-hebreas sobre los jázaros: aproximación a las fuentes existentes. Siglos X–XV (2021).

Trabajos y comunicaciones 54, e146. Abstrakt a bibliografia použité ako sprievodca iberskými hebrejskými prameňmi.

https://www.trabajosycomunicaciones.fahce.unlp.edu.ar/article/view/tyce146

S12 · Doron M. Behar et al.
No evidence from genome-wide data of a Khazar origin for the Ashkenazi Jews (2013).

Human Biology 85(6), s. 859–900. Abstrakt v PubMed. Použité iba pre stručnú poznámku k metodike pôvodu; podrobná genetika patrí do RA04.

https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/25079123/

S13 · Audio Books, Inc.
A Bird's-Eye View of the Dr. Beter Audio Letters (Reference Digest excerpt, 1983).

Retrospektívny prehľad distribútora. Odlíšiť od jednotlivých datovaných Beterových Audio Letters.

https://www.peterdavidbeter.com/docs/all/dbeye.html

S14 · Peter David Beter
Audio Letter No. 56 (30 July 1980).

Internetový prepis; neskorší príklad Beterovho politického výkladu, nie stredoveký prameň.

https://www.peterdavidbeter.com/docs/all/dbal56.html

Poznámky k prístupu sú súčasťou hodnotenia: názov v bibliografii neznamená, že bola preskúmaná každá strana alebo pôvodný svedok.